

Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária - Dr. Varga
Norbert

Magyar alkotmánytörténet

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen
készült az Európai Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A KURZUS ALAPADATAI

A tárgy jellege kollokviummal záródó előadás

Tagozat MAT-JN-17/EN

Tárgyfelelős tanszék SZTE Állam- és Jogtudományi Kar
Magyar Jogtörténeti Tanszék

Oktatók Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária
egyetemi tanár

Dr. Varga Norbert
egyetemi docens

Elérhetőség 6721 Szeged, Bocskai u. 10-12. 2. emelet 44. szoba
Tel/Fax: (62) 544-412
E-mail: jogtort@juris.u-szeged.hu

Tantárgyi kreditpontok 5

Követelmények az adott tantárgy követelményei a tantárgy coospace színterén

A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ JAVASOLT MÓDSZERTAN

1. Olvassa el a tantárgy alapadatait.
2. Ismerje meg a tantárgy követelményrendszerét.
3. Figyelmesen olvassa el az olvasóleckét.

Az olvasólecke feldolgozásához szükséges idő: kb. 35-40 perc

4. Az olvasólecke elsajátítását segíti a hozzátartozó videólecke.
5. Tanulmányozza a kötelező tananyag vonatkozó részeit. A tananyag elsajátításához segítséget nyújt az ajánlott irodalom.
6. Válaszoljon az önellenőrző kérdésekre.
7. Amennyiben további segítségre van szüksége a tananyag megértéséhez, akkor jelezze a tantárgy oktatójának.

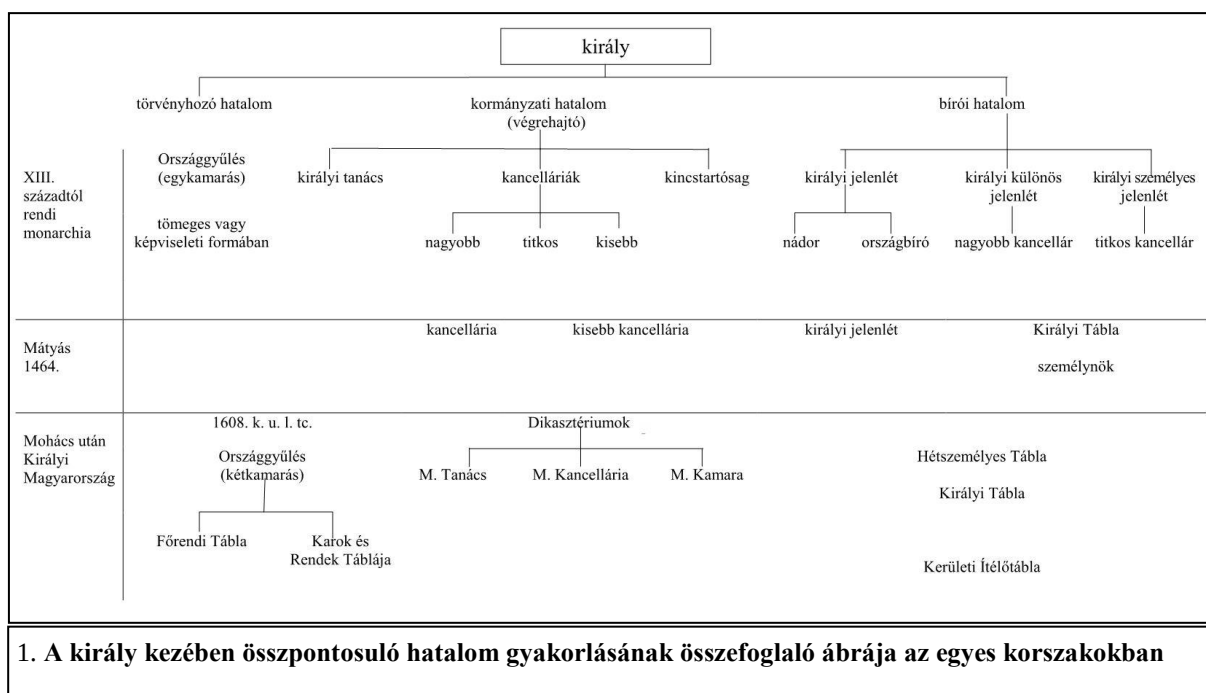

A kormányzati hatalom központi szervei

Az államalapítás folyamatában, azzal, hogy Szt. Istvánt 1000 karácsonján királlyá koronázták, neki mint a Királyi Magyarország uralkodójának a kezébe került az államhatalom teljessége.

A király lett a legfőbb:

- **törvényhozó,**
- kezében tartotta a végrehajtó, **kormányzati hatalmat,**
- igazságszolgáltatás, **bírói hatalom.**

1. A király kezében összpontosuló hatalom gyakorlásának összefoglaló ábrája az egyes korszakokban

E feladatok ellátásához előbb-utóbb segítőkre volt szüksége. A királyi udvarban tartózkodók közül alkalmanként egy-egy feladat ellátásával bízott meg valakit, majd adott esetben, már országos, sőt diplomáciai feladatok ellátásával is megbízott egyeseket.

Belőlük alakult ki az ún. **egyéni tisztségviselők** köre:

a nádor, az országbíró (akit kezdetben udvarbíróknak neveztek), tárnokmester, a kancellár, a kincstartó, de ebbe a körbe tartozott az erdélyi vajda, a horvát bán is.

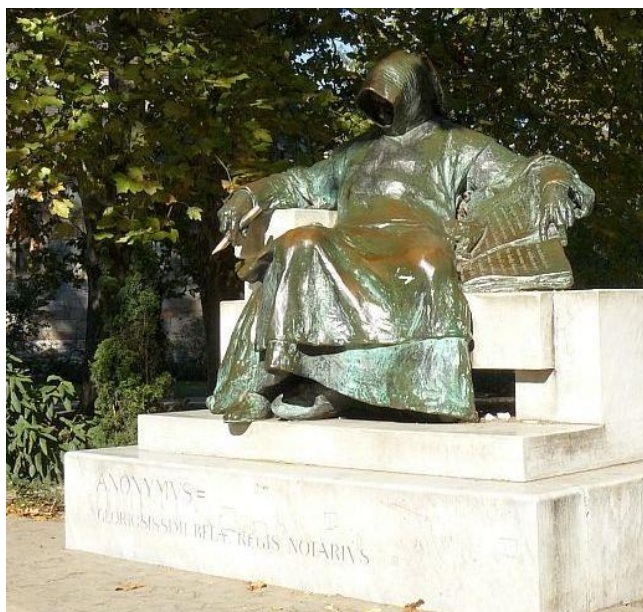
Az egyéni tisztségviselők mellett a király segítségére **testületi szervek** is formálódtak. Ezek közül már Szt. István uralkodása idején megjelent a királyi tanács.

I. Királyi tanács:

A királyi tanács: a királynak alárendelt, a királytól függő, neki felelősséggel tartozó testületi szerv. Kezdetben a királyi család tagjai alkották, később a király akaratától függött, hogy kit hív meg ebbe a tanácsadó testületbe. A 11. században sem szervezete, sem hatásköre nem nyert jogi szabályozást. A király tanácsot kérhetett a meghívottaktól, de ennek betartása nem volt kötelező az uralkodó számára.

A 12. század végén jelent meg az előkelők részéről az az igény, hogy a király köteles legyen tanácsába őket meghívni és országos ügyekben nélkülük ne döntsön. Az előkelőknek ezt a törekvését **Anonymus** *Gesta Hungarorum*a örökítette meg, amikor a vérszerződésről írt.

2. Anonymus híres szobra a Városligetben kezében a *Gesta Hungarorum*mal /Ligeti Miklós alkotása/

„azok a fejedelmi személyek, akik a tulajdon szabad akaratukból választották Álmost urukká, sem ők maguk, sem fiaik soha, semmi esetre ki ne essenek a vezér tanácsából és az ország tisztségeiből.”
/Gesta Hungarorum/

A királyi tanács szerepének erősödését, jelentőségének növekedését az 1222-ben kiadott **Aranybulla** bizonyítja. Ebben rögzítették, hogy a király a tanács előzetes jóváhagyása nélkül idegeneknek nem adományozhat birtokokat.

„Ha vendégek, tudniillik, rendes emberek jönnek az országba, őket az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeljék.”

„Az országon kívülre birtokot ne adományozzanak, ha egyes birtokokat elajándékoztak vagy eladtak, akkor azokat adják vissza az ország népének, hogy kiváltsák.”

/Aranybulla/

1290-ben megszületett törvény már arról rendelkezett, hogy „a nádort, a tárnokmestert, az alkancellárt és az országbírókat országunk régi szokása szerint országunk nemeseinek tanácsával fogjuk kinevezni.” (1290:9.tc.)

A királyi tanács működésének első törvényi szabályozása a 13. század végén született meg. Az **1298:23.tc.** arról rendelkezett, hogy a király köteles három havonta tanácsát összehívni, és ide két püspököt és két köznemest köteles meghívni.

„Hogy a király úr udvarát méltóságteljesebben igazgassák és Magyarországot illendőbben kormányozzák, király urunk három hónaponként váltakozva, két-két püspököt tartson maga mellett, és pedig a rendnek megfelelően egyiket az esztergomi, másikat a kalocsai egyháznak alárendelt püspökök közül, s ugyanannyi, illetőleg valamennyi nemest – akiket most választottunk –, s ezeket a királyi kincstárból megfelelő fizetéssel lássa el.” (Bolla Ilona – Rottler Ferenc (szerkesztette): Szemelvények az 1526 előtti magyar történelem forrásaiból I. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993)

A tanács hozzájárulása nélkül nagyobb ügyekben – birtokadományozás, tisztségek adományozása – nem dönthetett.

Az Anjou ház uralkodása idején ismét csak a világi és az egyházi előkelők voltak a tanács tagjai, szerepük Károly Róbert és Nagy Lajos akaratától függött.

A királyi tanács szerepe az interregnumok idején – amikor a király valamilyen okból akadályoztatva volt uralkodói feladatainak ellátásában – fejlődött.

Nagy Lajos halálát követően idősebbik leányát, Máriát koronázták meg Magyarország uralkodójává – kisebbik leánya Hedvig, Lengyelország uralkodója lett – de regensként az anyja – Erzsébet és az akkori nádor, Garai Miklós – kormányozta az országot. A Délvidéken birtokkal rendelkező Horváthy család **1386**-ban fellázadt Mária és

Erzsébet ellen, s amikor Mária odautazott, hogy egyezkedjen a főurakkal őt és anyját fogságba vetették.

Egy oklevél tanúsága szerint a *királyi tanács* – az előkelők – a *regnicolák* (országglakosok, rendek) nevében országgyűlést hívott össze. Ez eddig az uralkodó kizárólagos jogkörébe

3. Mária és Erzsébet Nagy Lajos sírjánál /Liezen-Mayer Sándor festménye/

tartozott. Ez a lépés bizonyítja, hogy a királyi tanács kezdett az uralkodótól elválni, azaz kezdett a király személyétől függetlenedni.

A királyi tanács fejlődésében a következő lépést az jelentette, amikor az előkelők **1401**-ben Luxemburgi Zsigmondot Siklós várába zárták. Ekkor a királyi tanács saját pecsétet készített, melynek

körirata szerint a tanács a Szent korona joghatóságát gyakorolja. Szent korona nevében hívták össze az országgyűlést. Ezzel a lépéssel a királyi tanács a király mellé rendelt szervvé vált.

4. A siklósi vár, ahol Luxemburgi Zsigmond raboskodott

a királyi jogkört az uralkodót helyettesítő személy, a gyám, a régens gyakorolta. **1446**-ban azonban a gyámkormányzó mellé **országgyűlést** rendeltek és rögzítették, hogy mely ügyekben szükséges a gyámkormányzónak az országgyűlés előzetes jóváhagyását kérni.

Hunyadi Mátyás uralkodása idején a királyi tanács ismét a királynak alárendelt, tanácsadó szervvé vált.

Mátyás azonban az **1464. évi dekrétumának** rendelkezései szerint egy modern értelemben vett hivatalszervezet kialakítására törekedett. Ez érintette a királyi tanács, a kancelláriák szervezetét, hatáskörét egyaránt.

II. Országos méltóságok

A királyt segítő méltóságokat a 11-12. században udvari méltóságoknak nevezték. A rendiség kialakulása során azonban a nemesség már a saját tisztségviselőinek is tartotta e méltóságokat. Nemcsak a király által rájuk bízott feladatokat látják el, hanem ténylegesen az egész országot érintő hatáskört kapnak. A 14. századtól a legfontosabb országos méltóságokat az ország nagyobb zászlósurainak, míg a kisebb méltóságokat az ország kisebb zászlósurainak nevezik.

1. A nádorispán

A nagyobb zászlósurak közül a legfontosabb szerepet a nádorispán töltötte be. Kezdetben a királyi udvar gazdasági ügyeit intézte, kezelte a királyi jövedelmeket, ő volt az udvarnokok főnöke. A 11.század második felében már egyre gyakrabban látott el bírói feladatokat a király felhatalmazása alapján a királyi udvarban, de mindig a király nevében, a király bírói pecsétjével végezte ezt a bírói tevékenységet. Az Aranybulla rendelkezése szerint azonban 1222 után a nádor önálló bírói joghatóságot kapott. Már nem a király nevében járt el, hanem saját bírói pecséttel a királyi udvaron kívül, az egyes vármegyékben saját nevében törvénykező gyűlést hirdetett. Ezt nevezzük **nádori közgyűlésnek**. A nádori közgyűlésen mindig a nádor elnökölt, bírótársai az adott vármegye tisztségviselői – főispán, szolgabírák, esküdtek – voltak. Hatásköre elsősorban a nyilvános gonosztevők felkutatására terjedt ki. Ha valakit a nádori közgyűlésen fej- és jószágvesztéssel büntettek (hűtlenség esetei), azt csak a király jóváhagyását követően hajthatták végre. Amennyiben a nyilvános gonosztevő nem volt jelen a nádori közgyűlésen, akkor a nádor *proscribálta* (levelesítette) az elítéltet, akit ettől kezdve bárki elfoghatott és megölhetett.

„A nádor országunk valamennyi embere felett különbségtétel nélkül ítélkezzék, de a fej- és jószágvesztésre ítélt nemesek ügyében a király tudta nélkül ítéletet ne hozzon.” (Aranybulla 1222)

5. Szapolyai Imre nádor sírköve. A hagyomány szerint Mátyás rá szabta a nádori cikkelyeket

Az Aranybulla ugyanakkor mintegy alkotmánybírói hatáskört is biztosított a nádornak, amikor a hét példányban kiállított Aranybulla egyik példányát a nádor őrzésére bízta.

„Hogy pedig ez a mi engedményünk egyrészt, másrészt rendelkezésünk a mi és utódaink idején mindörökre érvényes legyen, ezért azt hét példányban megíratuk és arany pecsétünkkel megerősítettük akként, hogy az egyik példányt a pápa úr kapja, aki írassa is be regisztrumába; a második példányt a johanniták, a harmadikat a templomos lovagok, a negyediket a király, az ötödiket az esztergomi káptalan, a hatodikat a kalocsai káptalan, a hetediket a mindenkori nádor őrizze azért, hogy ezt az írást mindig a szeme előtt tartva, sem maga el ne térjen valamiben az elmondottaktól, sem a királlyal vagy a nemesekkel, akár másokkal egyet ne értsen az azoktól való eltérésben...” (Érszegi Géza: Az Aranybulla. Helikon K., Budapest, 1990)

A nádori közgyűléseket a 15. század első felében egyre ritkábban hirdették meg. Hunyadi Mátyás az 1464. évi dekrétumában még elrendelte megtartásukat, azonban a vármegyék inkább a királyi kincstárba befizetett pénzzel megváltották ezt a terhes kötelezettséget. Így 1486. évi nagyobb dekrétumában megszüntette ezt a bírói fórumot.

A nádorispán hatásköre Hunyadi Mátyás uralkodása idején teljesedett ki, s azt az 1485. évi **nádori cikkelyek**ben rögzítették.

- a nádort az országgyűlés választotta,
- a király általános helyettese,
- ha a királynak nem volt törvényes fiú utóda, köteles volt királyválasztó országgyűlést összehívni, ahol ő nevezte meg a jelöltet és ő szavazott először;
- a Hétszemélyes Tábla elnöke,
- a kunok bírása.

6. Hunyadi Mátyásról készült dombormű a 15. századból

2. Az országbíró

Amikor a nádorispán a királyi udvarban a királytól egyre több bírói feladatot kapott, kénytelen volt a gazdasági ügyeket egy másik méltóságnak átadni. Ő lett az udvarbíró, akit a 15. századtól már országbírónak neveztek.

„Udvarispánunk, amíg a királyi udvarban tartózkodik, addig mindenki felett ítélkezhet, sőt a királyi udvarban megkezdett perben bárhol hozhat ítéletet, de amikor a magánbirtokán tartózkodik, nem küldhet poroszlót és a feleket sem idéztetheti meg.” (Érszegi Géza: Az Aranybulla. Helikon K., Budapest, 1990)

Ha a nádor a királyi udvartól távol tartózkodott, akkor az udvarbíró lett a nádor helyettese. Előbb gazdasági feladatokat látott el, majd a király – ha a nádor nem tartózkodott ott – az országbíró bízta meg az udvarban bírói feladatokkal.

Az országbíró mindig a király nevében, a király bírói pecsétjével bíraskodott, sohasem szerzett önálló bírói joghatóságot.

3. A tárnokmester

Amikor az országbíró a király általános bíró helyettese lett a királyi udvarban, a gazdasági ügyekkel már nem tudott foglalkozni. E feladatok ellátására új méltóságot kellett kinevezni. A 13. század második felében jelent meg a tárnokmester.

A gazdasági ügyek mellett a szabad királyi városokból a királyhoz fellebbezett ügyek elbírálását egyre gyakrabban a tárnokmesterre bízta az uralkodó. A 15. század elején alakult meg a tárnoki ítélőszék, ahol a tárnokmester a szabad királyi városok által küldött bírótársakkal ítélkezett, amelynek székhelye Buda lett.

4. A főkincstartó

E méltóság a 15. század elején jelent meg és elsősorban a királyi udvar gazdasági ügyeit intézte. A 16. század elejéig az ország legfontosabb gazdasági tisztségviselője. Amikor 1528-ban megszervezték a **magyar kamarát**, a gazdasági-pénzügyi ügyekért felelős magyar dikasztériumot, annak keretei között folytatta gazdasági tevékenységét.

III.A királyi kancelláriák

Már Szt. István udvarában volt egy papi személy, aki az írásbeli teendőket ellátta. De kancelláriáról, mint testületről nem lehet beszélni, hiszen az írásbeliség még nem terjedt el, nem vált általánossá. Az írásbeliség a 12. században terjedt el, különösen a pecséttel ellátott okiratok játszottak fontos szerepeket.

A kancelláriának mint hivatalnak a megszervezése **III. Bélához** köthető. Közvetett bizonyíték szól arról, hogy a király elrendelet, hogy ha valaki kéréssel, panasszal fordul a királyhoz, köteles azt írásban megtenni. Ez a rendelkezés csak akkor valósulhatott meg, ha egy hivatal áll rendelkezésre, amelynek élén a kancellár állt.

A **kancellár**, mindig egyházi személy volt, hiszen elsődlegesen az egyháziak tudtak írni, olvasni.

A kancellár őrizte a királyi pecsétet, állította ki a királyi okleveleket. A kancellár mindig a

7. III. Béla királyi pecsétje

király bizalmi embere volt, tevékenységéért gyakran kapott adománybirtokot.

Az írásbeli teendők növekedése indokolta az alkancellári tisztség megjelenését. Az **alkancellárt** a kancellár nevezte ki, s a kancellárnak volt a bizalmi embere.

A kancelláriában jegyzők, konzervátorok, levéltárosok, írnokok is dolgoztak.

A 13. századig a kancellária az egész kormányzat számára végzett egyrészt előkészítő tevékenységet, másrészt határozathozatal után a kancellária szövegezte meg a döntéseket.

Az **Anjouk** uralkodása idején a kancellária szervezete megváltozott. Két önálló részre tagozódott.

A **nagyobb kancellária** az ország belügyi természetű okleveleit állította ki, mindig az országban maradt, rendszerint a királyi székhelyen tartózkodott. Élén a főkancellár állt, aki az ország nagypecsétjét őrizte.

Emellett működött a **titkos kancellária**, élén a titkos kancellárral. A király titkos vagy gyűrűs pecsétjét őrizte és a diplomáciai jellegű okleveleket foglalta írásba. Mindig a király mellett tartózkodott.

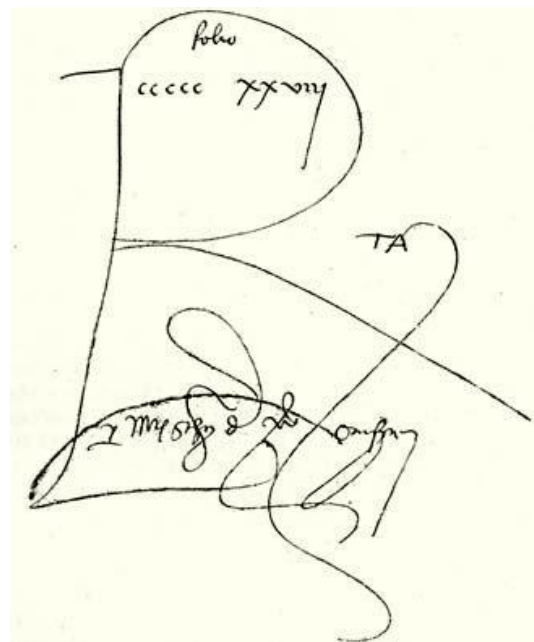
Luxemburgi Zsigmond szervezte meg a harmadik kancelláriát, a **kisebb kancelláriát**. Ez valójában a nagyobb kancelláriából vált ki és a kúriális bíróságok írásbeli tevékenységét végezte.

Mátyás a modern hivatalszervezetet kialakításakor az addig működő kancelláriákat átalakította.

- Egyrészt megszüntette a kancellárok bírói tevékenységét.
- A nagyobb és a titkos kancelláriát összevonta. A kancellária élére kinevezte a fő- és titkos kancellárt.
- A kancelláriát a királyi tanács hivatali segédszervévé tette. Itt készítették elő a királyi tanács által megtárgyalandó ügyeket, s határozataikat a kancelláriában foglalták írásba.

Ténylegesen kormányzati tevékenységet látott el.

Megmaradt a kisebb kancellária élén a kisebb kancellárral, s ez a testület a Mátyás által felállított állandó bíróságnak, a **Királyi Táblának** (elnöke: a személynök) lett a hivatali segédszerve. Igen fontos szerepe volt

8. Werbőczy kézirata 1483-ból, amikor Hunyadi Mátyás kancelláriáján dolgozott

a kisebb kancelláriának, mert itt lehetett megtanulni a magyar szokásjogot.

Mátyás ezzel a reformjával megszüntette a familiaritás rendszerét. Mind a kancelláriában, mind a kisebb kancelláriában dolgozók már nem a fő- és titkos kancellárnak illetve a személynöknek a familiárisai voltak, hanem ténylegesen kinevezett hivatalnokok. Közülük legfontosabbak voltak: a kancelláriában a **kancelláriai titkárok**, a kisebb kancelláriában a **protonotáriusok** (ítélőmesterek).

Ítélőmestere eredetileg volt a királynak, a nádornak, az országbírónak és a személynöknek.

ÖNELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Milyen testületi szervek segítették a királyt kormányzati feladatainak ellátásában?
2. Hogyan alakult a királyi tanács hatásköre?
3. Mi volt a hatásköre az egyes királyi kancelláriáknak?
4. Mutassa be az 1464. évi dekrétum rendelkezéseit!
5. Miért volt fontos a magyar jogfejlődésben a kisebb kancellária?
6. Mi volt a hatásköre a nádornak?
7. Ki volt a tárnokmester?
8. Mi volt a szerepe a főkincstartónak?

KÖTELEZŐ TANANYAG

-- az előadásokon elhangzottak

-- Mezey Barna: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris, 2003. (ötödik kiadás)
121-135. pp.

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szerk-magyar-alkotmanytoritenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>

AJÁNLOTT IRODALOM

BERTÉNYI IVÁN: *A magyar királyi udvar tisztségviselői a középkorban*. Rubicon online.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYAEurópai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYAEurópai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE